

О.Махкамов

ТДЮУ катта илмий ходим-изланувчиси

СОЛИҚ ЁКИ БОШҚА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАРНИ ТЎЛАШДАН БЎЙИН ТОВЛАШ УЧУН ЖАВОБГАРЛИК БЕЛГИЛАНГАН ЖИНОЯТ ҚОНУНИ НОРМАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Мамлакатимизни, аввало, иқтисодиётимизни ислоҳ этиш, эркинлаштириш ва модернизация қилиш борасида давлатимизда ҳар томонлама асосли ва чуқур ўйланган чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Иқтисодиёт соҳасида содир этиладиган жиноятлар эса, мазкур ислохотлар самарадорлигига жиддий хавф туғдиради.

Солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш (Жиноят кодексининг 184-моддаси) иқтисодиёт соҳасидаги жиноятлар ичида ижтимоий хавфлилик даражаси юқори ҳисобланади ва бу ҳар бир фуқаро томонидан қонун билан белгиланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашдек конституциявий бурчларини қасддан бажармасликда ифодаланади.

Солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жиноий жавобгарлик белгиланишининг зарурати қуйидагилар билан белгиланади:

1) бозор иқтисодиётига асосланган хўжалик юритиш шароитида солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар давлатнинг таянчи ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, ҳар бир давлатнинг давлат сифатида мавжуд бўлиб туриши, давлат органларининг нормал фаолият кўрсатиши, ички ва ташқи сиёсатини юритиши, миллий хавфсизликни таъминлаш, қолаверса унинг барқарор ривожланиши учун давлат томонидан ўрнатиладиган солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Ҳар бир давлат айнан солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни жорий этиш орқалигина ўз олдида қўйган мақсадларга самарали равишда эришишга муваффақ бўлади;

2) давлат томонидан белгиланган солиқ, йиғим, бож ва бошқа мажбурий тўловларни тўламаслик, фойда (даромад)ни ёки солиқ солинадиган бошқа объектларни қасддан яшириш, камайтириб кўрсатиш, шунингдек, солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан қасддан бўйин товлаш бюджет сиёсати барқарорлигига путур етказиши;

3) мазкур жиноят содир этилиши натижасида ҳар бир жисмоний ва юридик шахс томонидан қонун билан белгиланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашдек, конституциявий бурчларни адо этиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатларга зарар етказилади;

4) солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни ундириш механизмини янада эркинлаштириш, солиқ тўловчиларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш чора-тадбирларини такомиллаштириш борасида мамлакатимизда амал қилиб келаётган бир қатор қонун ва қонун ости меъёрий таҳлил қилиш ва қайта кўриб чиқиш орқали мавжуд муаммоларни қонун йўли билан ҳал қилиш зарур. Бу эса, ўз навбатида ушбу соҳадаги жиноятларни олдини олишда катта амалий аҳамият касб этади.

Ушбу соҳадаги жиноятчиликка қарши кураш, уларнинг олдини олиш чораларини ишлаб чиқишда, жиноят қонунчилигини такомиллаштиришда мазкур қилмиш учун жавобгарлик белгиланган қонун

нормасининг ривожланиш тарихини ўрганиш муҳим ўрин тутди.

Маълумки, мамлакатимиз тарихида уч бора Жиноят кодекси қабул қилинган. Биринчи Кодекс қабул қилиниб, амалга киритилгунга қадар 1922 йил 24 майда қабул қилинган ва шу йилнинг 21 июлидан ТАССР, 1924 йилнинг февралидан Бухоро Халқ Республикаси, 1924 йилнинг октябридан Хоразм Халқ Республикаси ҳудудида 1926 йилгача РСФСР Жиноят кодекси амалда бўлган.

Кодексда солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жиноий жавобгарликни назарда тутувчи бир қанча моддалар бор эди. Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўламаслик бошқарув тартибига қарши жиноятлар туркумига киритилиб, солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш қаторига қуйидаги қилмишлар киритилди:

- пул ёки натура кўринишидаги солиқларни киритишдан ёки мажбуриятларни бажаришдан оммавий бош тортиш;
- айрим фуқароларнинг пул ёки натура кўринишидаги солиқларни вақтида тўламаслиги ёки тўлашдан бош тортиши;
- ўзаро келишувга кўра уюштирилган солиқ солиш объектларини яшириш ёки нотўғри кўрсатиш;
- солиқ жиноятлари содир этишга даъватни ўз ичига олган тарғибот ва турли хил ташвиқот.

Солиқ тўлашдан оммавий бош тортиш учун бажарувчилар айна шу жазоларга тортилганлар, далолатчилар, раҳбарлар ва ташкилотчилар эса – бор мол-мулки ёки унинг бир қисми мусодара қилиниб, бир йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум этилганлар. Уруш даврида солиқ жиноятларини содир этишга даъват қилиш учун ўлим жазоси назарда тутилган.

1924 йили Собик Туркистон Автоном Республикаси, Бухоро ва Хива Халқ Республикалари ўрнида собик иттифоқ таркибига кирувчи Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаси ташкил этилди ва собик иттифоқ таркибига кирувчи иттифоқдош Республикалар ўзларининг қонунларини қабул қила бошлади.

1926 йилги Жиноят кодексида солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жавобгарлик белгиланган жиноят-ҳуқуқий нормаларнинг таърифларига жиддий ўзгаришлар киритилди, шунингдек Кодекс солиқ соҳасидаги жиноятларнинг янги таркиблари билан тўлдирилди. Чунончи, кодекснинг 79-моддасида пул ёки натурал (табiiй) кўринишдаги солиқларни оммавий тўлашни ёки мажбуриятни бажаришни рад этиш учун жавобгарлик белгиланган бўлиб, 1) далолатчи, ташкилотчи ва раҳбарлар бир йилдан кам бўлмаган озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланиб мол-мулкни тўлиқ ёки қисман мусодара қилинган, 2) бошқа иштирокчилар эса олти ойдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум этилиб, ўша солиқлар ёки мажбуриятлар суммасининг икки бараварида мулккий ундиришга жазоланган; 80-моддасида пул ёки натурал (табiiй) кўринишдаги ёки белгиланган муддатда алоҳида фуқаролар томонидан солиқларни тўлашни, мажбуриятларни ёки умумдавлат аҳамиятига эга бўлган ишларни бажаришни рад этишни биринчи маротаба содир этиш маъмурий жавобгарликка тортилиб, қонунда белгиланган тартибда жазога тортилган ва мазкур модданинг иккинчи қисмида

такроран ёки сурункали (упорный неплатёж) тўламаслик ёки ишларни ёхуд мажбуриятларни ижро этмаслик ёйинки тўламаслик белгиларига эга бошқа ҳаракатлар учун олти ойдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш ёки мажбурий ишларга жалб қилиш ёхуд қисман ёки бутун мол-мулкни мусодара қилиш ёйинки ўша солиқлар ёки мажбуриятлар суммасининг икки барабарида мулкый ундиришга жазоланган¹.

Мазкур жиноятлар учун жарима, мол-мулкни мусодара қилиш, икки йилгача озодликдан маҳрум қилиш ва олти ойгача мажбурий ишлар каби жазолар назарда тутилган эди.

1927 йилда Давлатга қарши жиноятлар тўғрисидаги низомга мувофиқ солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш таркиби жавобгарликни оғирлаштирувчи белги – бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этиш билан тўлдирилди. Айти шу ҳужжат билан уруш даврида солиқларни тўламаганлик учун жавобгарлик янада оғирлаштирилди (мол-мулкни мусодара қилиш жазосидан то ўлим жазосигача).

1931 йилда янги иқтисодий сиёсатдан воз кечилганидан сўнг мамлакатда хусусий капитал барҳам топди, асосий солиқ тўловчилар солиқ тўлашдан бўйин товлашдан манфаатдор бўлмаган давлат корхоналари ва ташкилотлари бўлиб қолди. Аҳолидан ундирилаётган тўловлар мажбурий хусусиятга эга бўлиб, иш берувчи томонидан иш ҳақидан чегириб қолинар эди. Буларнинг барчаси собиқ Совет Иттифоқда солиқ соҳасидаги жиноятлар учун жавобгарликни бутунлай йўқ бўлишига олиб келди.

1959 йил 21 майда Ўзбекистон ССР Олий Совети Ўзбекистон тарихидаги иккинчи Жиноят кодексини қабул қилди.

1959 йилги Жиноят кодексига уруш даврида солиқ тўлашдан бўйин товлаш учун жиноий жавобгарликни назарда тутувчи фақат битта модда киритилди. Тинчлик даврида содир этилган солиқ жиноятлари учун жавобгарлик белгилувчи нормалар мавжуд бўлмаган. Ўтган асрнинг 60-йилларида СССР жиноят қонунчилигида солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жиноий жавобгарлик назарда тутилмаган. Солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан қалбакилиги аён бўлган ҳужжатлардан фойдаланиш йўли билан бўйин товлаш алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулкый зиён етказиш сифатида, айрим ҳолларда эса – қалбакилиги аён бўлган ҳужжатдан фойдаланиш сифатида квалификация қилинган.

1985 йилда собиқ Иттифоқда бошланган иқтисодий ислохотлар солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жавобгарлик белгилувчи жиноят қонунчилигининг ривожланишига туртки берди. Бозор муносабатларининг ривожланиши, нодавлат корхоналари ва ташкилотларининг тузилиши солиқ солиш тизимини тубдан ислоҳ қилишни ва СССРда ҳукм сурган “солиққа оид нигилизм”га барҳам беришни талаб қилди. Мамлакатда солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш сони ўса бошлади. Мазкур жиноятларнинг содир этилиш усуллари янги иқтисодий сиёсат даврида фойдаланилган усуллардан деярли фарқ қилмас эди:

солиқ солинадиган базани камайтириш мақсадида “икки ёқлама бухгалтерия”дан фойдаланиш; солиқ имтиёзларидан фойдаланувчи шахсга яқка тадбиркор гувоҳномасини расмийлаштириш; ҳисоб-китобларни учинчи шахслар орқали амалга ошириш ва бошқалар.

Солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жавобгарликни оғирлаштириш ЎзССР ЖКга “Даромадлар ҳақида декларация беришдан бўйин товлаганлик” деб номланган 179¹-моддани киритишдан бошланди. Кустар-хунармандчилик касби, яқка тартибдаги бошқа меҳнат фаолияти билан шуғулланишдан топилган даромадлар ёки даромад солиғи солинадиган бошқа хил даромадлар тўғрисида ва декларация бериш қонунларда кўзда тутилган ҳолларда декларация беришдан бўйин товлаган ёхуд декларацияни ўз вақтида бермаганлик ёки унга атайин сохта маълумотларни қўшиб ёзганлик учун, башарти бундай қилмиш учун маъмурий жазо чораси қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса, икки йилгача муддатга ахлоқ тузатиш иши бериш ёки икки юз сўмдан бир минг сўмгача жарима солиш назарда тутилди². Шунингдек, бу жиноятнинг субъекти яқка тартибдаги меҳнат фаолияти билан, кустар-хунармандчилик билан шуғулланувчи ёки бошқа усул билан қўшимча даромад олувчи 16 ёшга тўлган шахслар бўлиши белгиланди³.

1991 йилда Ўзбекистон Республикаси ўз мустақиллигини қўлга киритгач, демократик тамойилларга асосланган эркин бозор муносабатларига ўтиш йўлига кирди. Бошқа соҳалар сингари солиқ соҳасида ҳам бир қатор ислохотлар амалга оширилди. Республикада ер, мулкчилик, банклар ва банк фаолияти, тадбиркорлик, чет эл сармоялари, давлат мулкни хусусийлаштириш, ер солиғи, валютани тартибга солиш оид бир қанча қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Қабул қилинган қонунлар ва бошқа қарорлар халқ ҳўжалигини бозор муносабатларига ўтказишни тезлаштиришга, солиқ тизимини тубдан ислоҳ қилишга кўмаклашди.

Ўзбекистон Президенти Исро Каримов бозор муносабатларига ўтиш шароитида солиқ тизимига нисбатан принципаал ёндашувларни таърифлаб берди. Чунончи, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши XI сессиясида сўзлаган нутқида у шундай деди: “Республикада эндигина шаклланаётган солиқ тизимига ғоят қаттиқ эътибор бериб, уни такомиллаштириш лозим. Биламизки, солиқлар давлат ва маҳаллий бюджетларни тўлдиришнинг асосий манбаидир. Солиқлар кенг қамровли, айти пайтда ҳар бир соҳа, тармоқ ва корхонага алоҳида қайишқоқ ва шароитга мослашувчан бўлиши зарур. Солиқларнинг миқдорларини турли йўللار билан ошира бориш давлатга ва жамиятга наф келтирмаслигини ҳам англаб олишимиз керак, деб ўйлайман. Солиқлар даромадларнинг бир қисмигагина солиниши айти вақтда халқ ҳўжалиги ва аҳолига керакли маҳсулот ҳамда молларни кўпроқ ва яхшироқ ишлаб чиқаришга

¹ Уголовный кодекс Узбекской ССР. Юридич. издат. НКЮ УзССР. 1926 г. – С. 15.

² Уголовный кодекс Узбекской ССР: С изм. и доп. на 1 окт. 1988 г.: Принят II сессией Верх. Совета ССР пятого созыва, 21 мая 1959 года / Сост. Г. Абдумажидов. – Т.: Узбекистан, 1988. – 207 с.

³ Ўзбекистон ССР Жиноят кодексига шарҳлар Абдумажидов Ғ.А., Аҳмедов Б.А., Аҳмедов Ғ.А. ва бошқ.; Масъул муҳаррир Ғ.А. Абдумажидов; Б.Р. Олимжонов таҳрири остида. – Т.: Ўзбекистон, 1988. – 390 б.

интилаётган ташкилотларни ва кишиларни ҳар жихатдан рағбатлантириши ҳам лозим¹.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида 1991 йил 12 августда бош солиқ бошқармасининг тузилиши ёш давлатнинг солиқ тизимини шакллантиришда жуда муҳим роль ўйнади. 1994 йилда тузилган Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ қўмитаси эса мазкур бошқарманинг ҳуқуқий вориси бўлди.

Ўзбекистон Республикаси 1994 йил 22 сентябрда қабул қилиниб, 1995 йил 1 апрелдан қучга кирган амалдаги Жиноят кодекси солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жавобгарлик белгиловчи жиноят қонуни нормаларининг ривожланиш жараёнини янги босқичга кўтарди. Қонун чиқарувчи қонунни қўллаш амалиётини таҳлил қилиб, жиноят қонунчилиги тегишли нормаларининг таърифларини жиддий қайта кўриб чиқди. Шу тариқа Кодексга солиқ ва бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаганлик учун жавобгарликни белгиловчи алоҳида норма (184-модда) киритилди. Ушбу модданинг биринчи қисмига биноан фойда (даромад) ёки солиқ солинадиган бошқа объектларни қасддан яшириш, камайтириб кўрсатиш, шунингдек давлат томонидан белгиланган солиқларни, йиғимларни, бож ёки бошқа тўловларни тўлашдан қасддан бўйин товлаш, башарти тўланмаган сумма анча миқдорни ташкил қилса, энг кам ойлик иш ҳақининг эллик бараваригача миқдорда жарима ёки икки йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёхуд мол-мулк мусодара қилиниб ёки мусодара қилинмай олти ойгача қамоқ билан жазоланган.

184-модданинг иккинчи қисмига мувофиқ, ўша қилмишлар: а) такроран; б) кўп миқдорда содир этилган бўлса, энг кам ойлик иш ҳақининг эллик бараваридан етмиш беш бараваригача миқдорда жарима ёки икки йилдан уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёхуд мол-мулк мусодара қилиниб ёки мусодара қилинмай уч йилдан беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланган.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 184-моддасининг учинчи қисмига биноан, худди шундай қилмишлар жуда кўп миқдорда содир этилган бўлса, энг кам ойлик иш ҳақининг етмиш беш бараваридан юз бараваригача миқдорда жарима ёки мол-мулк мусодара қилиниб ёки мусодара қилинмай уч йилдан беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланган.

ЖКнинг 184-моддасига йирик ўзгартириш 2001 йил 29 августда “Жиноий жазоларнинг либераллаштирилиши муносабати Ўзбекистон Республикаси Жиноят, Жиноят-процессуал кодекслари ҳамда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни асосида киритилди. Жиноят кодекси 184-моддаси янги таҳрирда қабул қилинди. Модданинг биринчи қисмида маъмурий преюдиция ўрнатилди, эски таҳрирдаги иккинчи ва учинчи қисмдаги “ўша ҳаракатлар” сўзлари “солиқ ёки бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаш” деб ўзгартирилди. Ҳар учала қисм санкциясидаги жарима жазосининг миқдорлари ўзгарди: биринчи қисм санкциясидаги жарима миқдори эски таҳрирда энг кам ойлик иш ҳақининг эллик бараваригача миқдорда бўлган бўлса, янги таҳрирда энг кам ойлик иш ҳақининг бир юз эллик бараваригача миқдорда этиб

белгиланди; иккинчи қисм санкциясидаги жарима миқдори эски таҳрирда энг кам ойлик иш ҳақининг эллик бараваридан етмиш беш бараваригача миқдорда бўлган бўлса, янги таҳрирда энг кам ойлик иш ҳақининг бир юз эллик бараваридан уч бараваригача миқдорда этиб белгиланди; учинчи қисм санкциясидаги жарима миқдори эса, эски таҳрирда энг кам ойлик иш ҳақининг етмиш беш бараваридан юз бараваригача миқдорда бўлган бўлса, янги таҳрирда энг кам ойлик иш ҳақининг уч бараваридан олти юз бараваригача миқдорда деб белгиланди.

2001 йил 29 август қонуни билан мол-мулкни мусодара қилиш жазоси нафақат моддадан, балки жиноят қонунидан ҳам чиқариб ташланди.

Шу билан бирга, ЖК 184-моддаси қўшимча тўртинчи қисм – рағбатлантирувчи норма билан тўлдирилди. Бунинг натижасида қасддан яширилган, камайтириб кўрсатилган фойда (даромад) бўйича солиқлар ва бошқа тўловлар тўлиқ тўланган тақдирда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмаслиги белгиланди.

2007 йил 25 декабрда қабул қилиниб, 2008 йил 1 январдан Солиқ кодексининг янги таҳрири амалга киритилиши муносабати билан ЖК 184-моддасига сўнгги ўзгартириш 2008 йил 31 декабрда киритилди.

Жиноят кодекси 184-моддаси номи ва диспозициясидаги “солиқ ва бошқа тўловлар” жумласи “солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловлар” деб ўзгартирилди.

Мазкур ўзгартиришлар юқорида таъкидлаганимиздек, Солиқ кодексининг янги таҳририда “солиқлар, йиғимлар, бож ва бошқа тўловлар” сўзлари “солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловлар” деб ўзгартирилиши натижасида бўлди.

1926, 1959 йилги Жиноят кодекслари билан 1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган мустақил республикамизнинг амалдаги Жиноят кодексини таққослаш, солиқлар ёки мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жиноий жавобгарликни тартибга солиш билан боғлиқ бўлган кўпгина муаммолар амалдаги кодексда анча муваффақиятли ҳал қилинган, деб хулоса қилиш имконини беради. Шундай бўлса-да, қонунчилик техникаси ва кўриб чиқиладиган жиноят таркибининг мазмуни нуқтаи назаридан бизнингча, амалдаги ЖК 184-моддаси айрим камчиликлардан ҳоли эмас.

Мазкур камчиликларни бартараф этиш мақсадида ЖК 184-моддасини қуйидаги таҳририни таклиф этамиз:

“184-модда. Солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш

Жисмоний шахслар томонидан даромад ёки солиқ солинадиган бошқа объектлардан олинадиган солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан қасддан бўйин товлаш кўп миқдорда содир этилган бўлса-

энг кам ойлик иш ҳақининг юз бараваригача миқдорда жарима ёки бир йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки олти ойгача қамоқ билан жазоланади.

Юридик шахсларнинг мансабдор шахслар томонидан фойда ёки солиқ солинадиган бошқа объектлардан олинадиган солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан қасддан бўйин товлаш кўп миқдорда содир этилган бўлса-

энг кам ойлик иш ҳақининг юз бараваридан икки юз бараваригача миқдорда жарима ёки бир йилдан

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. – Т.: Ўзбекистон, 1993. – Б. 97.

икки йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёхуд уч йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Биринчи ва иккинчи қисмда назарда тутилган ҳаракатлар жуда кўп миқдорда содир этилган бўлса-

энг кам ойлик иш ҳақининг уч юз бараваридан олти юз бараваригача миқдорда жарима ёки **икки йилдан уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари** ёхуд уч йилдан беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Қасддан яширилган, камайтириб кўрсатилган фойда (даромад) бўйича солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловлар тўлиқ тўланган тақдирда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди".

Мазкур модданинг 1-қисмида назарда тутилган қилмиш маъмурий преюдицияга эга бўлиб, ижтимоий хавфлилик хусусиятига кўра ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятлар гуруҳига киради. Солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашни "анча миқдорда" содир этганлик учун аввал маъмурий жавобгарлик белгиланган. Маъмурий жавобгарлик қўлланилгандан кейин эса солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашни анча миқдорда содир этиш ўрганилган суд амалиётидаги ишларинг жуда кам, 2-3% ини ташкил этади.

Солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашнинг ижтимоий хавфлилиги тўланмаган солиқ натижасида давлат бюджети ва мақсадли жамғармаларига маълум бир миқдорда пул суммаси тушмаслигида ифодаланади. Шундай экан, ушбу жиноятнинг ижтимоий хавфлилиги унинг миқдорий, яъни бир йилда бир неча марта содир этилишида эмас, балки унинг сифат кўрсаткичлари, яъни унинг содир этилиши натижасида анча, кўп ва жуда кўп миқдорда зарар етказилишида ифодаланади. Шу сабабдан ҳам бундай қилмишни анча миқдорда содир этишни маъмурий жавобгарлик доирасида сақлаб қолинишининг ўзи етарли ҳисобланади, шу билан бирга ЖК 184-моддаси биринчи қисмини МЖТК 174-моддасига ўтказиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Қилмиш фақат кўп миқдорда содир этилган тақдирдагина жиноят сифатида баҳоланиши лозим.

ЖК 184-моддаси диспозициясини икки қисмга, "жисмоний шахслар томонидан даромад ёки **солиқ солинадиган бошқа объектлардан олинадиган солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан қасддан бўйин товлаш**" ва "мансабдор шахслар томонидан фойда ёки **солиқ солинадиган бошқа объектлардан олинадиган солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан қасддан бўйин товлаш**", деб ўзгартирилишининг асосини СҚдаги 5-бўлими "Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи" ва 6-бўлими "Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи" ташкил этади. Шунга мувофиқ терговда ва судда мазкур жиноятга оид ишларда солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар миқдорини аниқлашда хатоликларга йўл қўймаслик ва солиқ тўловчиларнинг жавобгарлигини дифференциация қилиш мақсадида ушбу таклифни киритиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Фойда, даромад ёки солиқ солинадиган бошқа объектларни қасддан яшириш, камайтириб кўрсатиш солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан қасддан бўйин товлашнинг усуллари эканлигини ҳисобга олиб, ҳамда қандай ҳаракатлар қасддан бўйин товлаш деб ҳисобланишини аниқлаштириш мақсадида

модданинг биринчи қисмида фақат "**солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан қасддан бўйин товлаш**" деб номлаб, мазкур тушунчанинг изоҳини эса ЖК 8-бўлим "Атамаларнинг ҳуқуқий маъноси"да белгилаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Аммо шуни таъкидлаш жоизки, солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш узоққа чўзилган жиноят бўлганлиги сабабли ЖК 32-моддасига кўра вазифаларни узоқ вақт мобайнида бажармасликдан иборат бўлиб, бир жиноятнинг узлуксиз таркибини ташкил қилган жиноят такроран содир этилган деб топилмайди. Шунга мувофиқ ЖК 184-моддаси иккинчи қисмига "а" бандини ("такроран") чиқариб ташлашни таклиф этамиз.

Шу билан бирга жиноят қонуни нормаларини, хусусан санкциянинг тузилиши, унда назарда тутилган жазоларни оғир енгилигига кўра кетма-кет жойлаштирилишига асосланиб, мазкур модданинг санкциясини аниқлаштириб, биринчи қисм диспозицияси ўзгаришини ҳисобга олган ҳолда, жазоларнинг муқобилларини кенг қўллаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Аннотация: мазкур мақолада Ўзбекистон Республикаси ҳудудида солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жавобгарлик белгилловчи жиноят қонуни нормаларининг ривожланиш тарихининг айрим жиҳатлари таҳлил этилиб, ушбу жиноят учун жавобгарлик белгиланишининг ижтимоий зарурати ва Жиноят кодексининг 184-моддасини янада такомиллаштириш масалаларига алоҳида тўхталиб ўтилган. Шу билан бирга ЖК 184-моддаси янги таҳрири таклиф этилиб, мазкур нормага ўзгартиш ва қўшичалар киритиш мақсадга мувофиқлиги илмий жиҳатдан асослаб берилди.

Калит сўзлар: солиқ, бошқа мажбурий тўловлар, бўйин товлаш, жиноий жавобгарлик, жисмоний шахс, юридик шахс, такроран.

Аннотация: в данной статье проведен анализ некоторых особенностей из истории развития уголовной ответственности за уклонение от уплаты налогов и других обязательных платежей на территории Республики Узбекистан. Также в статье раскрыт вопрос социальной необходимости установления уголовной ответственности за данное преступление и предложен проект новой редакции статьи 184 УК Республики Узбекистан. Обоснована целесообразность предложения о внесении изменения и дополнения в данную норму.

Ключевые слова: налог, обязательные платежи, уклонение, уголовная ответственность, физическое лицо, юридическое лицо, повторно.

Annotation: in this article it's analyzed some features of history of criminal liability for tax evasion and other obligatory payments on territory of the Republic of Uzbekistan. It's also disclosed a matter of social necessity of establishing criminal responsibility for the crime and suggested a draft of new edition of Article 184 of Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Justified suggestions on amendments and additions to this norm.

Key words: tax, other obligatory payments, evasion, criminal liability, the physical person, legal person, again.

Адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. – Т.: Ўзбекистон, 1993. – Б. 97.
2. Уголовный кодекс Узбекской ССР. Юридич. издат. НКЮ УзССР. 1926 г. – С. 15.
3. Уголовный кодекс Узбекской ССР: С изм. и доп. на 1 окт. 1988 г.: Принят II сессией Верх. Совета ССР пятого созыва, 21 мая 1959 года / Сост. Г.Абдумаджидов. – Т.: Узбекистан, 1988. – 207 с.
4. Ўзбекистон ССР Жиноят кодексига шарҳлар Абдумажидов Ғ.А., Аҳмедов Б.А., Аҳмедов Ғ.А. ва бошқ.; Масъул муҳаррир Ғ.А.Абдумажидов; Б.Р.Олимжонов таҳрири остида. – Т.: Ўзбекистон, 1988. – 390 б.
5. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси: – Т.: Адолат, 2013. – 396 б.
6. Рустамбоев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм. – Т., “ILM ZIYO”, 2006. – Б. 393.

Ф.Т.Маликов
ТДЮУ “Жиноят-процессуал ҳуқуқи”
кафедраси ўқитувчиси

**СУД ТЕРГОВИДА ИСБОТ ҚИЛИШ ПРЕДМЕТНИ
ТАШКИЛ ҚИЛУВЧИ ҲОЛАТЛАР**

2010 йилда қабул қилинган “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш” Концепциясига мувофиқ демократик ва бозор ислохотларини янада чуқурлаштириш, давлат ва ижтимоий институтлар ҳамда суд тизимини ислоҳ этиш борасидаги вазифаларни изчил амалга ошириш энг устувор йўналиш бўлиб қолаётганини алоҳида таъкидлаш лозим¹.

Суд терговидида ишнинг ҳақиқий ҳолатларини исбот қилиш муаммолари жиноят процессуал назариянинг ҳамда жиноят процессида жиноятларнинг тергов қилиниши ва очилишини амалга оширадиган ваколатли давлат органлари ва шахслар амалий фаолиятининг негизини ташкил этади. Шу муносабат билан исбот қилиш мақсади, воситалари, усуллари ва элементлари, унинг моҳияти, предмети ва чегараси категориялари етакчи ҳуқуқшуносларнинг эътибор марказида доимо бўлиб келади ҳамда улар томонидан кўп монографияларда, ҳуқуқ матбуоти саҳифаларида, диссертация ва махсус илмий тадқиқотларда ҳар томонлама тадқиқ этилган.

Жиноят процессининг мақсадларига, яъни жиноят содир этган ҳар бир шахсга адолатли жазо берилиши ҳамда айби бўлмаган ҳеч бир шахс жавобгарликка тортилмаслиги ва ҳукм қилинмаслиги, айбдорларни фош этишга эришиш учун зарурий бир шартга амал қилиниши лозим. Бу ҳақиқатда қандай ҳодиса юз берганлигини, жиноятни ким ва қандай ҳолатларда содир этганлигини аниқланиши ҳисобланади. Жиноий ҳодиса исбот қилиш мажбурияти юклатилган суриштирувчи, терговчи, прокурор ҳамда суд учун ўтмиш ҳодисаси бўлганлиги сабабли, унинг бarchа ҳолатларини улар фақат исбот қилиш воситаси бўлмиш далиллар ёрдамида аниқлашлари ва тегишли хулосага келишлари мумкин².

Исботлаш – бутун жиноят-процессуал фаолиятга сингиб кетган ва жиноят процесси вазифаларининг иш бўйича ҳақиқатни аниқлаш орқали амалга оширилишини таъминлайдиган мураккаб жараён. Исботлашнинг мазмунини, аввало, ишни қонуний, асосланган ва адолатли ҳал қилиш учун аҳамиятга эга бўлган ҳолатлар тўғрисидаги ҳақиқатни аниқлаш мақсадида далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолашдан иборат процессуал ҳаракатлар мажмуи ташкил қилади.

¹ Каримов И.А. 2015-йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир./ Мамлакатимизни 2014-йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Макамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 17.01.2015 йил.

² Иномжонов Ш. Далиллар назарияси муаммолари. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ, 2006. –162 б.; Жиноят процессида далиллар тақдим қилиш ва фойдаланиш муаммолари. Монография. –Т.: ТДЮИ, 2006. –179 б.